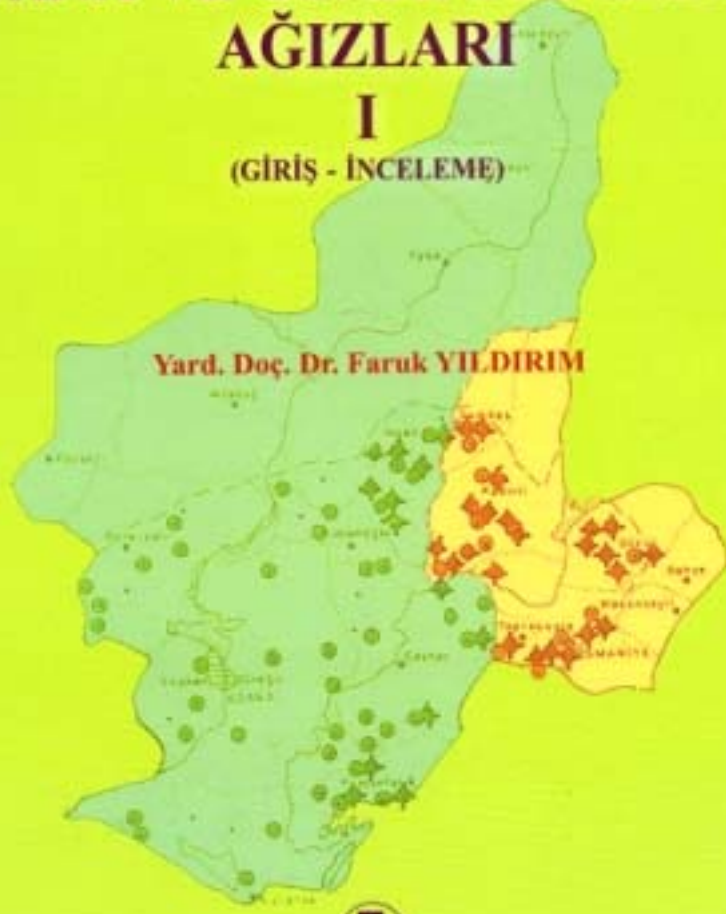

ATATÜRK KÜLTÜR, DİL VE TARİH YÜKSEK KURUMU
TÜRK DİL KURUMU YAYINLARI: 861/ I

ADANA VE OSMANİYE İLLERİ AĞIZLARI

I
(GİRİŞ - İNCELEME)

Yard. Doç. Dr. Faruk YILDIRIM

Ankara, 2006

ATATÜRK KÜLTÜR, DİL VE TARİH YÜKSEK KURUMU
TÜRK DİL KURUMU YAYINLARI: 861/ II

ADANA VE OSMANİYE İLLERİ AĞIZLARI

II

(METİNLER - SÖZLÜK - DİZİNLER)

Yard. Doç. Dr. Faruk YILDIRIM

Ankara, 2006

Not:

Bu çalışmanın yayına hazırlandığı sırada “Çukurova Ağızları –Adana ve Osmaniye İlleri-“ olan adı, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu yönetim kurulunun 16.12.2004 tarih ve 488/6 sayılı kararıyla “Adana ve Osmaniye İlleri Ağızları” olarak değiştirilmiştir.

ÇUKUROVA AĞIZLARI

İÇİNDEKİLER

Sayfa

I. CİLT: İNCELEME

İçindekiler	i
Haritalar Listesi	viii
Önsöz	ix
Kısaltmalar Listesi	xi
Çevriyazı İşaretleri	xii
0 GİRİŞ	1-36
0.1 ARAŞTIRMA KAPSAMI	1
0.2 SINIRLILIKLAR	1
0.3 ARAŞTIRMANIN TÜRÜ	1
0.4 ARAŞTIRMA YÖNTEMİ	1
0.5 ÇUKUROVA COĞRAFYASI	5
0.5.1 Yüzey Şekilleri	5
0.5.1.1 Dağlar	5
0.5.1.2 Eşik Alanlar	5
0.5.1.3 Ovalar	6
0.5.1.4 Akarsular ve Göller	6
0.5.2 İklim	6
0.5.3 Bitki Örtüsü	7
0.5.4 Nüfus ve Yönetim	7
0.6 ÇUKUROVA'NIN TARİHÇESİ VE ETNİK YAPISI	7
0.7 BÖLGEMİZ AĞIZ GRUPLARININ SINIFLANDIRILMASI VE AĞIZ GRUPLARININ ÖZELLİKLERİ	25
0.7.1 Kuzeybatı Çukurova Ağızları	29
0.7.1.1 Karaisalı Alt Ağız Grubu	29
0.7.1.2 Kuzey Yüreğir Alt Ağız Grubu	30
0.7.2 Merkez Ağızları	30
0.7.3 Doğu Çukurova Ağızları	30
0.7.3.1 Kozan Alt Ağız Grubu	31
0.7.3.2 Düziçi Alt Ağız Grubu	32
0.7.3.3 Osmaniye- Toprakkale- Güney Ceyhan- Yumurtalık Alt Ağız Grubu	32
0.7.3.4 Kadirli- Sumbas- Kuzey Ceyhan Alt Ağız Grubu	32
0.7.4 Çukurova Ağızlarının Ortak Özellikleri	32

1	SES BİLGİSİ	37-156
1.1	ÜNLÜLER	39
1.1.1	STANDART TÜRKÇEDE BULUNMAYAN ÜNLÜLER	39
1.1.2	UZUN ÜNLÜLER	52
1.1.2.1	Ses Olaylarına Bağlı Olarak Oluşan Uzun Ünlüler	52
1.1.2.2	Vurgu ve Tonlamaya Bağlı Olarak Oluşan Uzun Ünlüler	57
1.1.2.3	Aslı Uzunluklar	59
1.1.2.4	Alıntı Kelimelerde Uzunluk	60
1.1.3	KISA ÜNLÜLER	60
1.1.4	İKİZ ÜNLÜLER	62
1.1.4.1	Yükselen İkiz Ünlüler	63
1.1.4.2	Eşit İkiz Ünlüler	65
1.1.4.3	Alçalan İkiz Ünlüler	66
1.1.5	GENİZLİ ÜNLÜLER	68
1.1.6	ÜNLÜ UYUMU	68
1.1.6.1	Kalınlık İncelik Uyumu	68
1.1.6.1.1	Alıntı Kelimelerde Kalınlık İncelik Uyumu	71
1.1.6.1.2	Kalınlık İncelik Uyumunun Bozulması	72
1.1.6.1.3	Uyum Değişmesi	78
1.1.6.2	Düzlük Yuvarlaklık Uyumu	79
1.1.7	ÜNLÜ DEĞİŞMELERİ	82
1.1.7.1	Kalın Ünlülerin İncelmesi	82
1.1.7.2	İnce Ünlülerin Kalınlaşması	85
1.1.7.3	Geniş Ünlülerin Daralması	88
1.1.7.4	Dar Ünlülerin Genişlemesi	90
1.1.7.5	Düz Ünlülerin Yuvarlaklaşması	91
1.1.7.6	Yuvarlak Ünlülerin Düzleşmesi	93
1.1.8	ÜNLÜ DÜŞMESİ	93
1.1.9	ÜNLÜ TÜREMESİ	94
1.1.9.1	Ön Seste Ünlü Türemesi	94
1.1.9.2	İç Seste Ünlü Türemesi	95
1.1.9.3	Son Seste Ünlü Türemesi	96
1.1.10	ÜNLÜ GÖÇÜŞMESİ	97
1.2	ÜNSÜZLER	102
1.2.1	ÜNSÜZ UYUMU VE ÜNLÜ ÜNSÜZ UYUMU	110
1.2.2	ÜNSÜZ DEĞİŞMELERİ	111
1.2.2.1	ÖTÜMLÜLEŞME	112
1.2.2.1.1	Ön Seste Ötümlüleşme	112
1.2.2.1.2	İç Seste Ötümlüleşme	117
1.2.2.1.3	Son Seste Ötümlüleşme	121
1.2.2.2	ÖTÜMSÜZLEŞME	121
1.2.2.2.1	Ön Seste Ötümsüzleşme	121

1.2.2.2.2	İç Seste Ötümsüzleşme	123
1.2.2.2.3	Son Seste Ötümsüzleşme	124
1.2.2.3	SÜREKLİLEŞME	124
1.2.2.3.1	Sızıcılaşma	125
1.2.2.3.1.1	Ön Seste Sızıcılaşma	125
1.2.2.3.1.2	İç Seste Sızıcılaşma	125
1.2.2.3.1.3	Son Seste Sızıcılaşma	127
1.2.2.3.1.4	Sızıcı Ünsüzler Arasındaki Değişmeler	128
1.2.2.3.2	Akıcılaşma	130
1.2.2.3.2.1	Ön Seste Akıcılaşma	130
1.2.2.3.2.2	İç Seste Akıcılaşma	131
1.2.2.3.2.3	Son Seste Akıcılaşma	132
1.2.2.3.2.4	Akıcı Ünsüzler Arasında Gerçekleşen Değişmeler	132
1.2.2.4	SÜREKSİZLEŞME	134
1.2.2.4.1	Süreksiz Ünsüzler Arasında Gerçekleşen Değişmeler	136
1.2.3	ÜNSÜZ BENZEŞMELERİ	137
1.2.3.1	İlerleyici Benzeşme	137
1.2.3.1.1	İlerleyici Yarım Benzeşme	137
1.2.3.1.2	İlerleyici Tam Benzeşme	138
1.2.3.2	Gerileyici Benzeşme	134
1.2.3.2.1	Gerileyici Yarım Benzeşme	139
1.2.3.2.2	Gerileyici Tam Benzeşme	140
1.2.3.2.3	Uzak Benzeşme	142
1.2.4	BENZEŞMEZLİK	143
1.2.5	ÜNSÜZ DÜŞMESİ	143
1.2.6	HECE KAYNAŞMASI	147
1.2.7	HECE DÜŞMESİ	148
1.2.8	ÜNSÜZ TEKLEŞMESİ	149
1.2.9	ÜNSÜZ TÜREMESİ	149
1.2.9.1	Ön Seste Ünsüz Türemesi	149
1.2.9.2	İç Seste Ünsüz Türemesi	150
1.2.9.3	Son Seste Ünsüz Türemesi	152
1.2.10	HECE TÜREMESİ	152
1.2.11	ÜNSÜZ İKİZLEŞMESİ	153
1.2.12	GÖÇÜŞME	155
1.2.12.1	Yakın Göçüşme	155
1.2.12.2	Uzak Göçüşme	156

2 ŞEKİL BİLGİSİ 157-321

2.1	KELİME YAPIMI	159
2.1.1	İSİMDEN İSİM YAPIM EKLERİ	159
2.1.2	FİİLDEN İSİM YAPIM EKLERİ	166
2.1.3	İSİMDEN FİİL YAPIM EKLERİ	172
2.1.4	FİİLDEN FİİL YAPIM EKLERİ	175

2.2	ÇEKİMLER VE KELİME ÇEŞİTLERİ	179
2.2.1	İSİMLER VE İSİM ÇEKİMLERİ	172
2.2.1.1	Çokluk Ekleri	179
2.2.1.2	İyelik Ekleri	180
2.2.1.3	Hâl (Durum) Ekleri	183
2.2.1.3.1	Yalın Hâl	183
2.2.1.3.2	İlgi Hâli	183
2.2.1.3.3	Yükleme Hâli	184
2.2.1.3.4	Yönelme Hâli	186
2.2.1.3.5	Bulunma Hâli	187
2.2.1.3.6	Ayrılma Hâli	187
2.2.1.3.7	Vasıta Hâli	188
2.2.1.3.8	Eşitlik Hâli	189
2.2.1.4	Âitlik Eki	190
2.2.2	SIFATLAR	190
2.2.2.1	Niteleme Sıfatları	190
2.2.2.2	Belirtme Sıfatları	191
2.2.2.2.1	İşaret Sıfatları	191
2.2.2.2.2	Soru Sıfatları	191
2.2.2.2.3	Belirsizlik Sıfatları	192
2.2.2.3	Sayı Sıfatları	192
2.2.2.3.1	Asıl Sayı Sıfatları	192
2.2.2.3.2	Sıra Sayı Sıfatları	193
2.2.2.3.3	Üleştirme Sayı Sıfatları	193
2.2.2.3.4	Kesir Sayı Sıfatları	193
2.2.2.3.5	Topluluk Sayı Sıfatları	193
2.2.3	ZARFLAR	193
2.2.3.1	Yer Yön Zarfları	193
2.2.3.2	Zaman Zarfları	194
2.2.3.3	Niteleme ve Durum Zarfları	194
2.2.3.4	Azlık Çokluk Zarfları	195
2.2.3.5	Soru Zarfları	195
2.2.4	ZAMİRLER	195
2.2.4.1	Kişi Zamirleri	195
2.2.4.2	Dönüşlülük Zamirleri	197
2.2.4.3	İşaret Zamirleri	197
2.2.4.4	Soru Zamirleri	198
2.2.4.5	Belirsizlik Zamirleri	199
2.2.5	EDATLAR	199
2.2.5.2	Çekim Edatları	199
2.2.5.2	Kuvvetlendirme Edatları	201

2.2.6 ÜNLEMLER	202
2.2.6.1 Asıl Ünlemler	202
2.2.6.2 Seslenme Ünlemleri	202
2.2.6.3 Sorma Ünlemleri	203
2.2.6.4 Gösterme Ünlemleri	203
2.2.6.5 Cevap Ünlemleri	204
2.2.7 BAĞLAÇLAR	204
2.2.7.1 Sıralama Bağlaçları	204
2.2.7.2 Denkleştirme Bağlaçları	204
2.2.7.3 Karşılaştırma Bağlaçları	205
2.2.7.4 Cümle Başı Bağlaçları	205
2.2.7.4.1 Karşı Durum Bağlaçları	205
2.2.7.4.2 Şart Bağlaçları	206
2.2.7.4.3 Sebep Bağlaçları	206
2.2.7.4.4 Açıklama ve Sonuç İfade Eden Bağlaçlar	206
2.2.7.4.5 Benzerlik Bağlaçları	207
2.2.7.4.6 yoksa	207
2.2.7.4.7 hele	207
2.2.7.4.8 mādēm, mādēmki	208
2.2.7.5 ki/kine	208
2.2.8 EK FİİL (i-Yardımcı Fiilinin Çekimi ve Ekleşmesi)	208
2.2.8.1 Ek Fiilin Geniş Zamanı (Bildirme Ekleri)	209
2.2.8.2 Ek Fiilin Görülen Geçmiş Zamanı	212
2.2.8.3 Ek Fiilin Duyulan Geçmiş Zamanı	213
2.2.8.4 Ek Fiilin Şartı	214
2.2.9 FİİLLER VE FİİL ÇEKİMLERİ	215
2.2.9.1 KİŞİ EKLERİ	215
2.2.9.1.1 Zamir Kökenli Kişi Ekleri	215
2.2.9.1.2 İyelik Kökenli Kişi Ekleri	216
2.2.9.1.3 Emir Ekleri	217
2.2.9.2 FİİLLERİN ŞEKİL ZAMAN VE KİŞİLERE GÖRE ÇEKİMİ	217
2.2.9.2.1 BASİT ÇEKİMLER	217
2.2.9.2.1.1 Görülen Geçmiş Zaman	217
2.2.9.2.1.2 Duyulan Geçmiş Zaman	219
2.2.9.2.1.2.1 -miş Ekli Duyulan Geçmiş Zaman	219
2.2.9.2.1.2.2 -ik Ekli Duyulan Geçmiş Zaman	223
2.2.9.2.1.3 Geniş Zaman	227
2.2.9.2.1.3.1 Geniş Zamanın Soru Şekli	230
2.2.9.2.1.3.2 Geniş Zamanın Olumsuzluk Şekli	231
2.2.9.2.1.3.3 Geçmiş Zamanın Olumsuzluğunun Soru Şekli	232
2.2.9.2.1.4 Şimdiki Zaman	233
2.2.9.2.1.5 Gelecek Zaman	261

2.2.9.2.1.5.1	-ecek Ekli Gelecek Zaman	261
2.2.9.2.1.5.2	-ici Ekli Gelecek Zaman	267
2.2.9.2.1.6	Emir	272
2.2.9.2.1.7	İstek	277
2.2.9.2.1.8	Şart	278
2.2.9.2.1.9	Gereklik	279
2.2.9.2.2	BİRLEŞİK ÇEKİMLER	280
2.2.9.2.2.1	Hikâye	280
2.2.9.2.2.1.1	Görülen Geçmiş Zamanın Hikâyesi	280
2.2.9.2.2.1.2	-miş Ekli Duyulan Geçmiş Zamanın Hikâyesi	284
2.2.9.2.2.1.3	-ik Ekli Duyulan Geçmiş Zamanın Hikâyesi	284
2.2.9.2.2.1.4	Geniş Zamanın Hikâyesi	285
2.2.9.2.2.1.5	Şimdiki Zamanın Hikâyesi	288
2.2.9.2.2.1.6	-ecek Ekli Gelecek Zamanın Hikâyesi	289
2.2.9.2.2.1.7	-ici Ekli Gelecek Zamanın Hikâyesi	290
2.2.9.2.2.1.8	Şart Şeklinin Hikâyesi	291
2.2.9.2.2.1.9	Gereklik Şeklinin Hikâyesi	292
2.2.9.2.2.1.10	İstek Şeklinin Hikâyesi	292
2.2.9.2.2.2	Rivayet	293
2.2.9.2.2.2.1	-miş Ekli Duyulan Geçmiş Zamanın Rivayeti	293
2.2.9.2.2.2.2	-ik Ekli Duyulan Geçmiş Zamanın Rivayeti	283
2.2.9.2.2.2.3	Geniş Zamanın Rivayeti	294
2.2.9.2.2.2.4	Şimdiki Zamanın Rivayeti	295
2.2.9.2.2.2.5	-ecek Ekli Gelecek Zamanın Rivayeti	295
2.2.9.2.2.2.6	-ici Ekli Gelecek Zamanın Rivayeti	295
2.2.9.2.2.2.7	Şart Şeklinin Rivayeti	296
2.2.9.2.2.2.8	Gereklik Şeklinin Rivayeti	296
2.2.9.2.2.2.9	İstek Şeklinin Rivayeti	296
2.2.9.2.2.3	Şart	296
2.2.9.2.2.3.1	Görülen Geçmiş Zamanın Şartı	296
2.2.9.2.2.3.2	-miş Ekli Duyulan Geçmiş Zamanın Şartı	297
2.2.9.2.2.3.3	-ik Ekli Duyulan Geçmiş Zamanın Şartı	297
2.2.9.2.2.3.4	Geniş Zamanın Şartı	297
2.2.9.2.2.3.5	Şimdiki Zamanın Şartı	299
2.2.9.2.2.3.6	-ecek Ekli Gelecek Zamanın Şartı	300
2.2.9.2.2.3.7	-ici Ekli Gelecek Zamanın Şartı	300
2.2.9.2.2.3.8	Gereklik Şeklinin Şartı	300
2.2.9.2.2.4	Katmerli Birleşik Çekim	300
2.2.9.2.2.5	Ek-Fiilin Birleşik Çekimi	301
2.2.10	SIFAT FİİLLER	301
2.2.11	ZARF-FİİLLER	304
3	SONUÇ	319-3214
4	KAYNAKLAR	323-334

II. CİLT: METİNLER-SÖZLÜK VE DİZİNLER

5	METİNLER	1-450
	Metin Listesi	1
	Metinlerin Derlendiği Yerleri Gösterir Harita	7
	A1. ADANA İLİ KOZAN İLÇESİ METİNLERİ	9-60
	A2. ADANA İLİ İMAMOĞLU İLÇESİ METİNLERİ	61-84
	A3. ADANA İLİ KARAİSALI İLÇESİ METİNLERİ	85-116
	A4. ADANA İLİ SEYHAN İLÇESİ METİNLERİ	117-148
	A5. ADANA İLİ YÜREĞİR İLÇESİ METİNLERİ	149-190
	A6. ADANA İLİ CEYHAN İLÇESİ METİNLERİ	191-248
	A7. ADANA İLİ YUMURTALIK İLÇESİ METİNLERİ	249-274
	A8. ADANA İLİ KARATAŞ İLÇESİ METİNLERİ	275-308
	B1. OSMANİYE İLİ SUMBAS İLÇESİ METİNLERİ	309-326
	B2. OSMANİYE İLİ KADIRLI İLÇESİ METİNLERİ	327-372
	B3. OSMANİYE İLİ DÜZİÇİ İLÇESİ METİNLERİ	373-400
	B4. OSMANİYE İLİ MERKEZ İLÇE METİNLERİ	401-438
	B5. OSMANİYE İLİ TOPRAKKALE İLÇESİ METİNLERİ	439-450
6	SÖZLÜK VE DİZİNLER	451-523
6.1	SÖZLÜK	453
6.2.	SES BİLGİSİ DİZİNİ	499
6.3	ŞEKİL BİLGİSİ DİZİNİ	509

HARİTALAR LİSTESİ

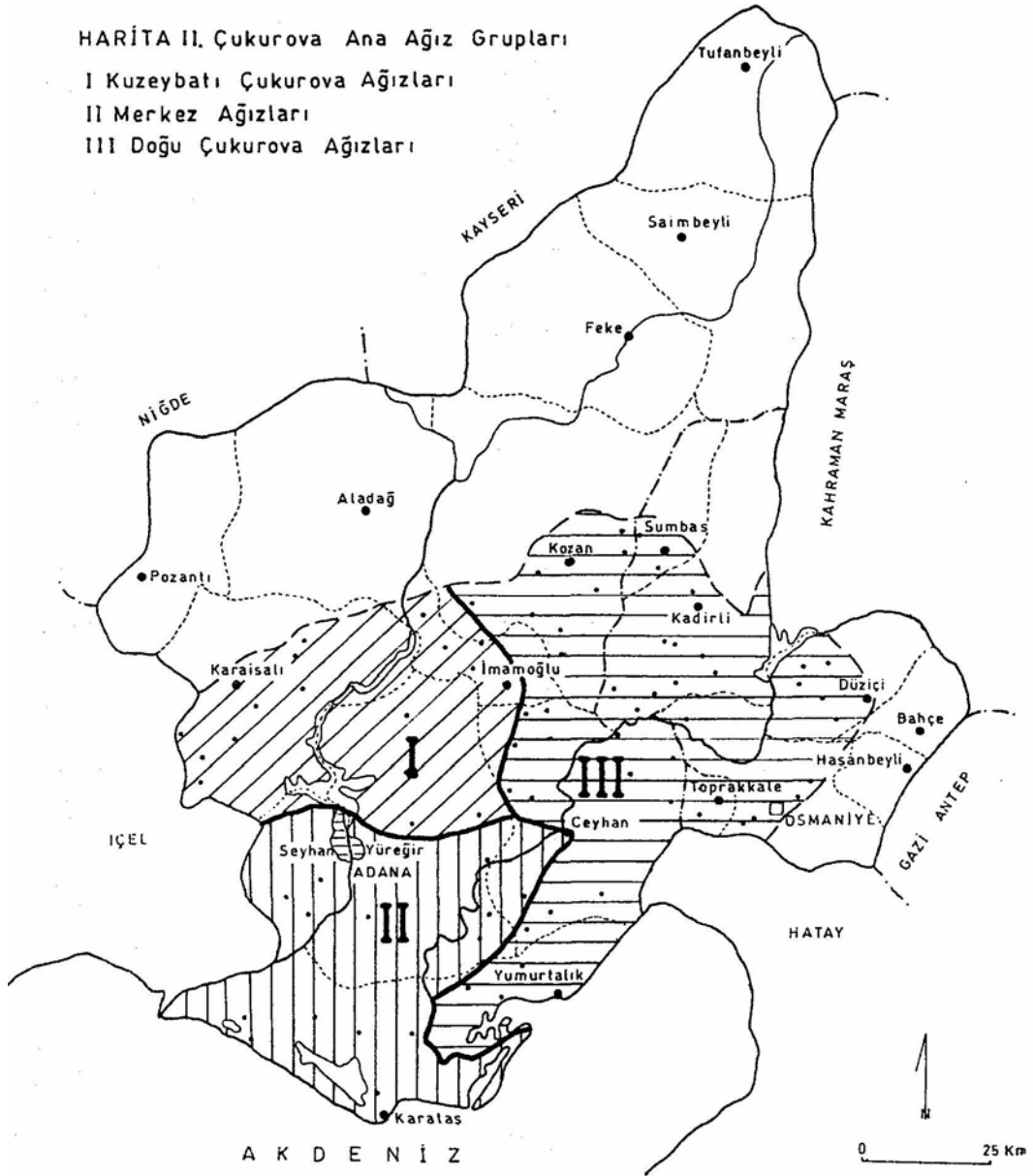
	Cilt/Sayfa
HARİTA I. Araştırma Alanı.	I / 4
HARİTA II. Çukurova Ana Ağız Grupları	I / 28
HARİTA III. Metinlerimizde "gibi" Edatı.	I / 34
HARİTA IV. Metinlerimizde dāne- Fiili Görülen Yerler.	I / 35
HARİTA V. Metinlerimizde "eğer" Edatı	I / 36
HARİTA VI. Metinlerimizde -miş Ekli Duyulan Geçmiş Zaman Teklik ve Çokluk 1. Kişi Çekimi	I / 222
HARİTA VII. Metinlerimizde -ik Ekli Duyulan Geçmiş Zamanın Kullanıldığı Yerler.	I / 226
HARİTA VIII. Metinlerimizde Şimdiki Zaman Ekinin Dar Düz Ünlülü Tabanlara Gelişi.	I / 249
HARİTA IX. Metinlerimizde Gelecek Zaman.	I / 269
HARİTA X. Metinlerimizde Görülen Geçmiş Zamanın Hikâyesi	I / 282
HARİTA XI. Metinlerimizde -IncA/-UncA Zarf-Fiili.	I / 308
HARİTA XII. Metinlerimizde -İşIn/-UşUn Zarf-fiili.	I / 311
HARİTA XIII. Örnek Metinlerin Derlendiği Yerler.	II / 7

HARİTA II. Çukurova Ana Ağız Grupları

I Kuzeybatı Çukurova Ağızları

II Merkez Ağızları

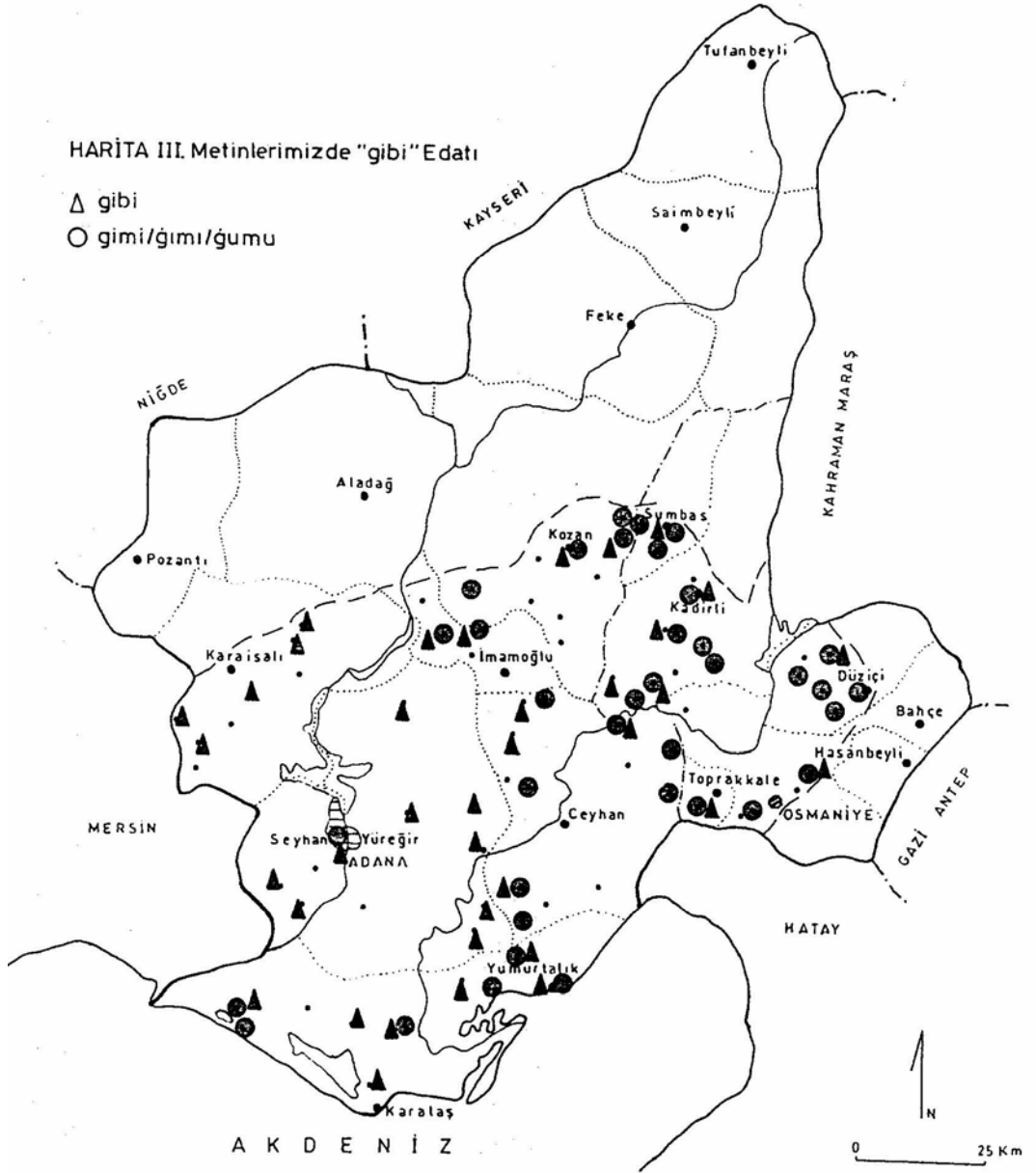
III Doğu Çukurova Ağızları

HARİTA III. Metinlerimizde "gibi" Edatı

Δ gibi

○ gimi/ğımı/ğumu

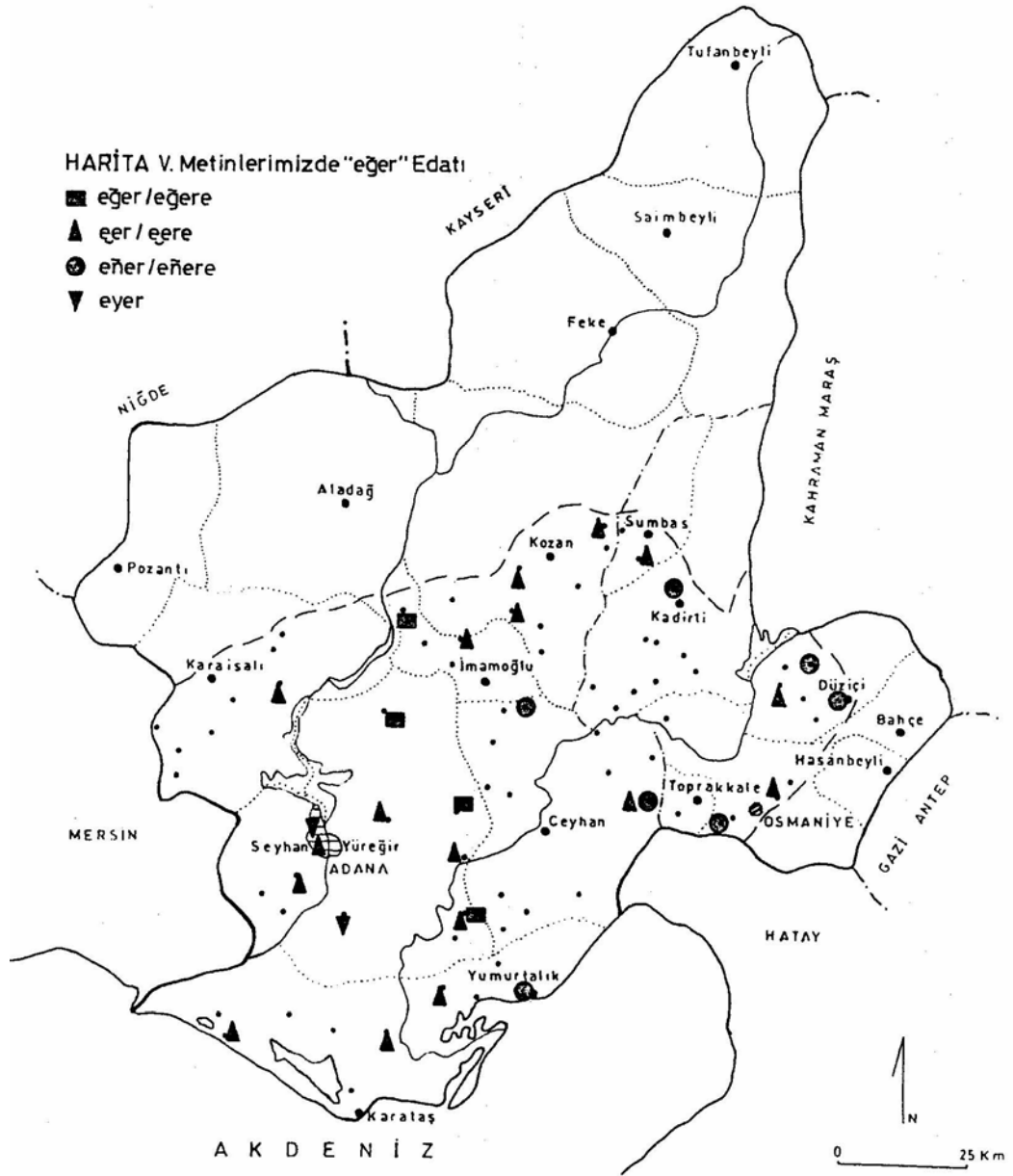
HARİTA V. Metinlerimizde "eğer" Edatı

■ eğer / eğere

▲ eğer / eğere

● eğer / eğere

▼ eğer

HARİTA XII. Metinlerimizde -İşIn /-UşUn Zarf-Fiili

⊙ - İşIn /-UşUn

